

ХОЁР ТАНХИМТАЙ ПАРЛАМЕНТЫН АНГИЛАЛ, ХЭВ МАЯГ, ЗАГВАРУУД

Д.Сүхболд

Улаанбаатар Эрдэм Их Сургуулийн багш

Докторант

Хураангуй: Хоёр танхимтай парламентыг ангилал, хэв маягт хуваах судлаачдын шалгуур үзүүлэлтүүд, дэлхийн улсуудад хэрэгжсэн хоёр танхимтай парламентын загварууд болох Язгууртны, Холбооны, Хэлэлцүүлгийн загваруудын талаар өгүүлэв.

Abstract: here are shown main criterions of political researchers and scientists about the classification or styles of bicameral parliamentary system; About key bicameral parliamentary models around the world, such as Aristocratic, Federal and discussed.

Хоёр танхимтай парламентыг ангилж хэв маягт хуваах хэрэгцээ, шаардлага дараах хоёр шалтгаанаас үүдэн гарч байна. Үүнд:

- Англид 1352 онд үүссэн хоёр танхимтай парламентын сонгодог хэлбэр болох ардын танхимаас гаргасан шийдвэрийг хүчтэй язгууртны танхим хянан хэлэлцэж хориг тавьдаг хоёр танхимт парламентын уламжлалт хэв маяг өдгөө алдагдаж олон янзын хоёр танхимт парламентын хэлбэрүүд бий болсон байна.
- Монголд улс төрийн намууд болон иргэний нийгмийн байгууллагууд, судлаачид, олон нийтийн дунд хоёр танхимтай парламентын талаарх үзэл санаа, байр суурь харилцан адилгүй байгаа агаад ялангуяа олон нийтийн дунд хоёр танхимтай парламентыг 1990-1992 онуудад ажиллаж байсан Ардын Их хурал болон Улсын Бага хурлаар ойлгож тайлбарлах хандлага багагүй байна.

Тиймээс орчин үед дэлхийн улсуудад хэрэгжиж байгаа хоёр танхимтай парламентын хэв маяг, загваруудыг судлан тодруулж, улмаар өөрийн орон дахь улс төрийн шинжлэх ухааны эргэлтэнд оруулах шаардлага зүй ёсоор урган гарч байна.

Судлаач Д.Лүндээжанцан “Монгол улс дахь төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт” бүтээлдээ хоёр танхимт парламентыг хууль тогтоох явцад дээд танхим хэрхэн оролцох, нөлөөлөх байдлаар нь хоёр ангилсан байдаг. Үүнд:

- Нөлөө багатай дээд танхимын тогтолцоо
- Нөлөө бүхий дээд танхимын тогтолцоо

Нөлөө багатай танхим нь санал нийлэхгүй парламентын шийдвэрийг тодорхой хугацаанд хойшлуулах чадвартай боловч түүнийг гаргахад саад учруулж чадахгүй.

Тухайлбал Их Британи улсын парламентын Лордын танхим нь хуулийн төслийн хэлэлцүүлгийг нэгээс дээш жилийн хугацаанд /санхүүгийн хуулийн төслийг нэгээс дээшгүй сарын хугацаанд/ хойшлуулж чадна. Польшийн Сейм бол баталсан хуулийн талаар Сенатын эсэргүүцлийг үнэмлэхүй олонхийн саналаар давж чадна.

Нөлөө бүхий дээд танхимын зөвшөөрөлгүй аливаа парламентын шийдвэр хүчингүй болдог. Жишээ нь АНУ-ын Үндсэн хуулийн 1-р зүйлийн 7.2-т хуулийн төсөл Конгрессын танхим бүрт батлагдаагүй тохиолдолд хүчин төгөлдөр болохгүй.

Судлаач Д.Лүндээжанцан цааш нь бичихдээ “Хоёр танхимт парламентын холимог тогтолцоо бас байдаг. Францын Үндсэн хуулийн 45. 46-р зүйлийн дагуу Засгийн газрын шаардлагаар парламентын эцсийн шийдвэр гартал хуулийн төсөл нь шийдвэр гаргалгүй нэг танхимаас нөгөөдөө дамжуулан шилжүүлж болох юм. /Завьчлах зарчим/ гэж нэрлэгддэг.

Ерөнхийд нь Их Британи, Итали, Францын туршлагаас үзэхэд сонгох журам нь ардчилсан бус байхын хэрээр дээд танхимын парламентад үзүүлэх нөлөө төдий чинээ бага байдаг. Мөн дээд танхим парламентад үзүүлэх нөлөө ихтэй байхад хоёр танхимын эрх мэдлийн хэмжээ хоорондоо нийлдэг. Харин эсрэгээр дээд танхим нь нөлөө багатай байх тохиолдолд танхимуудын эрх үүргийн хүрээг салгасан байна. Жишээ нь нөлөөтэй дээд танхимтай АНУ-ын парламентын танхимуудын онцгой бүрэн эрхийн ялгаа өргөн биш бөгөөд хоорондоо тэнцвэртэй байдаг. Сенат нь олон улсын гэрээг соёрхон батлах, зөвшөөрөл өгөх эрхтэй байхад, доод танхим нь улсын орлоготой холбоотой хуулийн төслийг нэгдүгээрт авч хэлэлцдэг байна”⁷² хэмээн бичжээ.

Эндээс харахад судлаач Д.Лүндээжанцан парламентын хоёр танхимын аль нь хууль батлан гаргалтанд давуу эрхтэй оролцох вэ гэдэг талаас нь судлан үзсэн нь тодорхой байна. Харин судлаач О.Машбат “Үндсэн хууль: улстөр- эрхзүй, хянал тэнцэл” бүтээлдээ

⁷²Д.Лүндээжанцан “Монгол улс дахь төрийн эрх мэдлийн хуваарилалт” УБ 2014

хоёр танхимт парламентыг ангилах шалгуур үзүүлэлтүүдийг гаргаж ирсэн бөгөөд тухайлбал хууль тогтоох үйл явцад аль нь давуутай оролцох вэ гэдгээр нь биш харин яагаад анхнаасаа хоёр танхимд хуваагдах шаардлагатай байсан болох, ингэж хуваагдсанаар ерөөсөө хууль тогтоох эрх мэдлийг сарниулах зорилготой талаас нь ангилан үзсэн нь сонирхолтой юм. Тэрээр үзэхдээ:

- Ангийн сонирхлын ялгаа
- Муж улсын сонирхлын ялгаа
- Сонгуулийн системийн ялгаа
- Бусад өвөрмөц

гэсэн шалгуураар парламентыг хоёр танхимд хувааж болно хэмээжээ.

Судлаачийн ангилсан хэв маягуудыг тодруулж үзвэл:

- *Ангийн сонирхлын ялгаа:* Ангийн сонирхлын ялгаа, ангийн тэмцэл бол сонгодог капитализмын үеийн үед аливаа нийгэмд тулгарч байсан томоохон асуудлын нэг бөгөөд тэр үед амьдарч асан Ш.Л.Монтескье мөн л энэ өнцгөөс харж, тухайн үеийнхээ Английн төрийн байгууллыг шагшин магтаж, онолынхоо загвар болгон авсан тул “Хууль тогтоох эрх мэдэл харилцан өөр ашиг сонирхолтой, өөр үзэл номлолтой, тус тусдаа сууж хуралдах язгууртны болон ардын төлөөлөгчдөөс бүрдэнэ” хэмээн парламентын эрх мэдлийг задалбал зохих тухай бичжээ. Тэр үеийн Английн парламент Лордын болон Нийтийн танхимд /House of Lords and House of Commons/ хуваагдаж байсныг тэрээр хамгийн зөв хэмээн үзэж байв.

XVII зууны Английн төрийн байгуулалд өнөөдөр нам хэмээх тоглогч хүчтэй түрэн орсны улмаас танигдахгүй болтлоо өөрчлөгдөөд байгаа билээ. Анги давхрааны ялгаа нийгэмд онцын ач холбогдолгүй болсноос үүдэн Лордын танхим оршихын төдий үлдэж, харин Нийтийн танхим улс төрийн гол эрх мэдлийг авснаар⁷³ өнөөдөр Британийг нэг танхимтай парламентын жишээ болгон авах нь түгээмэл болжээ.

- *Муж улсын сонирхлын ялгаа:* Төрийн байгууламжийн холбооны хэлбэрт нэг танхим холбооны муж улсын, нөгөө танхим хүн амын төлөөллийг илэрхийлэх зорилгоор зохион байгуулагдсан байдаг.

Ингэснээр нэг талаас холбооны байгууламжийг бэхжүүлж, нөгөө талаас төрийн тогтолцоонд дарах парламентын жин нөлөөг хязгаарлаж байгаа хэрэг юм.

⁷³М.Дюверже “Улс төрийн байгууламж” 130-р тал

- *Сонгуулийн системийн ялгаа:* Нэгдмэл улс хоёр танхимтай парламентын хэлбэрийг сонгож авах явдал гагцхүү засгийн эрх мэдлийн хуваарьтай холбоотой. Хэдийгээр Европт Унгар, Словени, Словак, Латви, Эстон зэрэг дийлэнхи нэгдмэл улсууд коммунист дэглэмийг халсны дараа нэг танхимтай парламентын хэлбэрийг сонгож авсан боловч зарим нэгдмэл улс, тухайлбал Чех улс хоёр танхимтай хэлбэрийг сонгожээ.

Гэхдээ нэгдмэл улсууд хоёр танхимыг байгуулахдаа сонгуулийн хоёр өөр системийг ашигладаг. Тухайлбал БНЧУ-ын Үндсэн хуульд хоёр танхимыг байгуулах журмыг 18 дугаар зүйлд заахдаа:

1. *Депутатуудын танхимын сонгууль бүх нийтийн, тэгш, шууд сонгуулиар хувь тэнцүүлсэн төлөөллийн зарчмаар, нууц санал хураалтаар явагдана.*
2. *Сенатын танхимын сонгууль бүх нийтийн, тэгш, шууд сонгуулиар дийлэнхийн төлөөллийн дагуу нууц санал хураалтаар явагдана хэмээн тус тус заажээ.*

Хувь тэнцүүлсэн сонгуулийн систем нийгмийг ашиг сонирхлын бүлгээр нь нэг танхимд төлөөлдөг бол дийлэнхи-олонхийн систем нийгмийг газарзүйн тойргийн хуваариар төлөөлдөг. Эдгээр төлөөлөл төрийн тогтолцоонд харилцан өөр үр нөлөө үзүүлдэг. Энэ бол нэгдмэл улс төлөөллийн олон талт байдлыг хангахын тулд парламентын хоёр танхимтай хэлбэрийг сонгосон жишээ юм.

Парламентыг сонгуулийн системээр, илрэх төлөөллийн онцлогоор нь хоёр танхимд хувааж, ингэснээрээ парламентын тогтолцоон дахь улс төржилтийн эрчмийг сарниулах хэлбэр байж болохыг БНЧУ-ын Үндсэн хууль харуулж байна хэмээн судлаач О.Машбат бичжээ.

- *Бусад өвөрмөц* Нэгдмэл улс атлаа хоёр танхимтай парламентын системийг сонгосон улсуудын дотор тэр хоёр танхимаа өвөрмөц байдлаар бүрдүүлдэг улс байна.

Эрх мэдэл хуваарилах онолын үүднээс үзвэл, тийм хуваарийг Ш.Л.Монтескьегийн номлосноор парламентын эрх мэдлийг дотор нь сарниулах явдалд орших нь дамжиггүй. Тухайлбал хоёр танхимыг байнгын хороо маягаар байгуулдаг хэлбэр бас байна.

Норвегийн вант улс хэдийгээр нэгдмэл улс боловч хоёр танхимтай парламенттай. Тэдгээр танхимаа бүрдүүлэх журмыг Үндсэн хуулийнхаа 73 дугаар зүйлд заахдаа: “Парламент гишүүдийнхээ дөрөвний нэгийг Байнгын танхимын /Лагтинг буюу дээд танхим/ бүрэлдэхүүнд томилж, үлдсэн дөрөвний гурав нь Ерөнхий танхимыг Стортинг буюу доод танхим/ бүрдүүлнэ.” Хэмээн заажээ.

Хэдийгээр ийнхүү байнгын хороо байгуулах мэт зарчмаар энэ хоёр танхим байгуулагдах боловч, цаашдаа хэлэцэх асуудал, гаргах шийдвэр зэрэг нь хоёр танхимтай парламентын адил явах ёстойг мөн Үндсэн хуульдаа заасан байдаг.

Парламентын бүх нийтийн сонгуулиар доод танхимыг сонгоод, доод танхимаасаа хашир туршлагатай, мэдлэг боловсрол илүүтэй гишүүдийг сонгон дээд танхимыг байгуулдаг Норвегийн энэхүү загварыг Монгол Улсын 1992 оны шинэ Үндсэн хуулийг тогтоогчдын зарим нь дэвшүүлж тавьж байв.⁷⁴

Тэгвэл АНУ-ын судлаач А.Лийпхартын “Ардчиллын хэв загвар: Гучин зургаан орны төр засгийн хэлбэр ба илрэл”⁷⁵, Техас дахь Бэйлорын Их сургуулийн судлаач Уильям Робертс Кларк, /William Roberts Clark/ Пенсильванийн Их сургуулийн улс төрийн шинжлэх ухааны тэнхимийн профессор Малт Голдер, /Matt Golder/ Сона Наденичик Голдер/SonaNadenichekGolder/ нарын “Харьцуулсан улс төр судлалын зарчмууд”⁷⁶ зэрэг бүтээлүүдэд хоёр танхим тус бүрт үндсэн хуулиар олгогдсон албан ёсны эрх мэдэл болоод дээд, доод танхимуудын бүрэлдэх сонгуулийн систем, мөн дээд танхимын ардчилсан хууль ёсны шинж зэрэг шалгуурыг үндэслэл болгон

- тэнцвэртэй /симметрик/
- Тэнцвэргүй асимметрик/

хэмээн ангилсан⁷⁷ байна.

Тэнцвэртэй танхимууд гэдэгт танхимуудын эрх мэдэл үндсэн хуулиар тэнцвэртэй, эсвэл бага зэргийн ялгаатай олгогдсон болон ардчилсан хууль ёсны шинжтэйг хэлэх ба энэ хоёр шинж нь эрс ялгаатай бол тэнцвэргүй гэж үзнэ. Эрх мэдэл тэнцүү хоёр танхимтай

⁷⁴Тухайлбал АИХ-ын 406-р тойргийн депутат ЧТэрбиш өгүүлэхдээ: *Нэг танхим нь нөгөө танхимаасаа урган гарах зайлиггүй бодит шалтгаан байна гэсэн үндэслэлээ хэлье* /АИХ 1991: XXI, 125/ гээд,

1-рт, Төлөөлөгчдийн танхимд ардын төлөөлөгчид цуглаад, сайн хуульч нараас бүрдүүлсэн
2-рт, Хууль тогтоох танхимыг байгуулна, тэгэхээр Бага хурал нь томилогддог байгууллага болоод, Их хурал нь сонгогддог байгууллага болмоор санагдаж байна /АИХ 1991: XXI, 125/ гэжээ.

⁷⁵А.Лийпхарт “Ардчиллынхэвзагвар: Гучинзургаанорнытөрсасгийнхэлбэрбаилрэл” орч. Д.Ганбат 223-р тал

⁷⁶Chapter 15 of Principles of Comparative Politics (William Roberts Clark, Matt Golder and SonaNadenichekGolder) Mar 23, 2012

парламентын жишээнд АНУ, Швейцар, Бельги, Авсрали, Герман зэрэг улсууд орох ба үндсэн хуулиар олгогдсон эрх мэдэл эдгээр улсуудыг бодвол ялгаатай боловч парламентын хоёр танхим хоёулаа шууд ардчилсан сонгуулиар сонгогддог, энэ нь адил төстэй сонгуулийн систем байдаг гэдгээрээ /congruent bicameralism⁷⁸/ Итали, Японы парламентууд мөн тэнцвэртэй ангилалд орох боломжтой хэмээн тэд үзжээ.

Судлаачдын үзсэнээр дээрх улсуудаас бусад улсууд нь тэнцвэргүй ангилалд хамрагдана. Тухайлбал Их Британи, Канад, Энэтхэг, Франц улсуудын хувьд доод танхим нь шууд сонгуулиар сонгогддог боловч дээд танхим нь шууд сонгуулиар сонгогдохгүй, язгууртны уламжлалыг хадгалсан шинжтэй, эсвэл томилогдсон байдаг учраас хууль тогтоох үйл явцад доод танхим давуутай эрхийг эдлэх агаад энэ үүднээсээ эрх мэдэл нь тэнцвэргүй хоёр танхимт парламентын хэв маягт хамаарагдана.

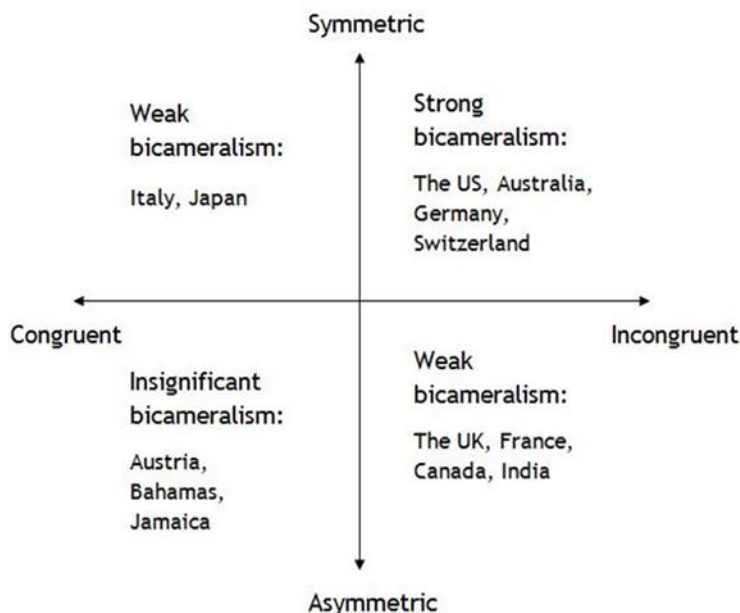
Тус судлаачид хоёр танхимыг бүрдүүлэх сонгуулийн систем болоод арга журам, төлөөллөөс нь шалтгаалж хоёр танхимт парламентыг:

- /congruent bicameralism/ буюу хоорондоо уялдсан, зохицолдоотой танхимууд
- /incongruent bicameralism/ буюу хоорондоо уялдаагүй, зохицолдоогүй хоёр танхимт парламент хэмээн ангилжээ.

Тодруулбал хоёр танхим сонгуулийн ижил аргаар сонгогдож байвал /congruent/ буюу хоорондоо уялдсан, зохицолдоотой шинжтэй. Тухайлбал Итали, Япон, зэрэг улсуудын хоёр танхим ижил төстэй сонгуулийн системээр сонгогддог.

⁷⁸Нийцтэй хоёр танхимтай парламент

“Уильям Робертс Кларк, Малт Голдер, Сона Наденичик Голдер
нарын гаргасан ангилал”

Эх сурвалж: “Principles of Comparative Politics” (William Roberts Clark, Matt Golder and SonaNadenichekGolder) Mar 23, 2012

Дээд танхимыг янз бүрийн аргаар сонгох, эсвэл зарим тодорхой цөөнх хэт төлөөлөгдсөн байхаар бодож хийгдсэн байдгаас үүдэн танхимууд хоорондоо бүрдлээрээ ялгарч /incongruent/ буюу зохицолдоогүй шинжийг агуулах болно⁷⁹.

Олонхи дээд танхим холбооны ёсыг голчлон илэрхийлдэг, эсвэл холбооны улсын цөөнхийг хэт төлөөлөлтэй бүрдүүлсэн танхимууд үүний гол жишээ болно.

Муж улсын хүн амын тоог харгалзахгүйгээр ижил тооны төлөөлөгчтэй байх нь хэт төлөөлөл бий болох нөхцлийг бүрдүүлнэ. Жишээлбэл Швейцар, АНУ, Венесуэлд парламентын дээд танхимд муж улс бүр хоёр төлөөлөгчтэй байдаг. Мөн Германы Бундестрат, Канадын Сенатууд цөөнх нь хэт их, олонхи нь хэт бага төлөөлөлтэй холбооны танхимуудын жишээ болно.

Мөн зарим холбооны бус танхимуудыг зохицолдоогүй гэсэн ангилалд хамааруулж болно. Тухайлбал Францын Сенатыг сонгодог сонгуулийн зөвлөлд /коллегид/ нийт хүн амын гуравны нэгээс бага хүн амьдардаг коммунууд нийт саналын талаас илүү хувьтай

⁷⁹А.Лийпхарт “Ардчиллынхэвзагвар: Гучинзургаанорнытөрсасгийнхэлбэрбаилрэл” орч. Д.Ганбат 223-р тал

байдаг. Хөдөө суурингийн энэ хэт их төлөөллийн улмаас Морис Дювержегийн тодорхойлсончлон: “Сенат нь хөдөө аж ахуйн танхим”⁸⁰ болсон ажээ. А.Лийпхарт болон Уильям Робертс Кларк, Малт Голдер, Сона Наденичик Голдер нарын хоёр танхимт парламентыг үндсэн хуулиар олгогдсон албан ёсны эрх мэдэл болоод дээд, доод танхимуудын бүрэлдэх сонгуулийн систем, мөн дээд танхимын ардчилсан хууль ёсны шинжээр нь ангилсан дээрх ангиллыг үндэслэл болгосны үндсэн дээр орчин үед хоёр танхимт парламентын дараах 4 үндсэн хэв маяг байж болох юм хэмээн энэ чиглэлээр судалгаа хийж буй судлаачийн хувьд үзэж байна. Үүнд:

1. Congruent /bicameralism/ /парламентын хоёр танхим хоорондоо нягт уялдсан, хэв маяг буюу танхимууд ижил төстэй сонгуулийн системээр сонгогддог/

Тухайлбал Итали улсын парламентын хоёр танхимыг хоёуланг нь пропорциональ төлөөллийн системээр сонгох бөгөөд сонгуулийн систем нь зарим улсуудад хэрэглэгддэг улсын хэмжээний гэхээсээ илүү сонгуулийн тойргуудад тулгуурлан явагддаг онцлогтой. Сонгуулийн тойргуудын зарим нь Депутатуудын танхимыг, зарим нь Сенатыг сонгохоор зохион байгуулагддаг. Үүнд:

- Улсын хэмжээгээр олонхийн санал авсан нам эвсэл Депутатуудын танхимд
- Бүс нутгийн хэмжээнд олонхийн санал авсан нам эвсэл Сенатад олонхи болно

Италийн хоёр танхимтай парламент нь ийм ижил төстэй улс төрийн сонгуулиар сонгогддог, хоорондоо уялдсан шинжтэй учраас парламентын 2 танхим нь ижил тэнцүү эрх мэдэлтэй⁸¹, харилцан хараат бусаар ажилладаг ба Үндсэн хуульд онцгойлон зааснаас бусад тохиолдолд хамтарч хуралдахгүй. Хуулийн төслийг танхимууд аль алин нь хүлээн зөвшөөрснөөр хүчин төгөлдөр болно. Аль нэг танхим хуулийн төслийг хэлэлцэн дэмжсэн тохиолдолд нөгөө танхимд уг төслийг шилжүүлдэг бөгөөд хүлээн авсан танхим нь дэмжих, эсвэл татгалзсан шийдвэрийн аль нэгийг гаргаж болдог. Хэрэв ямар нэг нэмэлт өөрчлөлтгүйгээр батлагдвал ерөнхийлөгч батламжилснаар /промульгац/ хуулийн төсөл хүчин төгөлдөр болдог. Харин хуулийн төсөлд ямар нэг нэмэлт өөрчлөлт хийвэл анх хэлэлцсэн танхимд буцаана. Хуулинд Ерөнхийлөгчөөс гадна Сайд нарын Зөвлөлийн дарга, Хууль зүйн Сайд нар давхар гарын үсэг зурж контрассигнаци⁸² хийнэ.

⁸⁰Мөн тэнд 226-р тал

⁸¹Ж.Төртогтох “Парламент судлаын гарын авлага” УБ 2010 46-р тал

⁸²Төрийнтэргүүнийбатламжилсанбаримбичигболоодхуулиндтухайнасуудлыгхариуцсан ЗГ-ынгишүүнгарынүсэгзуржбаталгаажуулахявдал. Энэньтөрийнтэргүүнийхариуцлагыг ЗГ давхархүлээжбуйннэгилэрхийлэл.

Энэ тохиолдолд ижил төстэй сонгуулийн системээр сонгогддог учир хуулийн төслийг танхимууд аль алин нь хүлээн зөвшөөрснөөр хүчин төгөлдөр болдог. Мөн ижил тэнцүү эрх мэдэлтэй парламентын танхимуудаас арай гэж батлагдан гарсан хуулинд Ерөнхийлөгчөөс гадна Засгийн газар давхар гарын үсэг зурж баталгаажуулдаг явдал нь парламентын түгжээ үүсэх буюу хууль батлан гаргалтыг хэт удаашруулах нөхцлийг бий болгож болох юм.

2. Язгууртны уламжлалыг хадгалсан хоёр танхимт парламент

Доод танхимын гишүүд ард түмнийг төлөөлж, шууд сонгуулиар сонгогдсон байдаг бол дээд танхимын гишүүд томилогдсон, эсвэл угсаа залгамжилсан хэлбэртэй. /Англи, Канад/

Тухайлбал Англи улсад Нийтийн танхим нь 5 жил тутамд болох бүх нийтийн ардчилсан сонгуулиар байгуулагддаг бол Лордын танхим нь томилогдсон болон угсаа залгамжилсан гишүүдээс бүрддэг. Лордын танхимын гишүүдийг бүх нийтийн сонгуулиар сонгодоггүй, харин ерөнхий сайдтай зөвшилцөн Хатан хаан томилдог.

3. Symmetric bicameralism: / тэгш хэмт хоёр танхимт парламент/ Парламентын хоёр танхимын үндсэн хуулийн эрх мэдэл ойролцоо учир хууль тогтоох порцесст адил тэнцүү эрх хэмжээтэй оролцдог.

Энэхүү хэв маяг нь ихэвчлэн холбооны төрийн байгууламжтай улс орнуудад хэрэглэгддэг бөгөөд холбооны хэлбэрт нэг танхим холбооны муж улсын, нөгөө танхим хүн амын төлөөллийг илэрхийлэх зорилгоор зохион байгуулагдсан байдаг.

Ингэснээр нэг талаас холбооны байгууламжийг бэхжүүлж, нөгөө талаас төрийн тогтолцоонд дарах парламентын жин нөлөөг хязгаарлаж байгаа хэрэг юм. Жишээ нь: АНУ-ын доод танхим (Төлөөлөгчдийн танхим) улсын нийт хүн амыг төлөөлж сонгогддог учраас ард түмний хүсэл зоригийг илэрхийлдэг бол дээд танхим (Сенат) холбооны муж улсуудын ашиг сонирхлыг хамгаалах зорилгоор бүрдсэн байдаг. АНУ холбооны 50 муж улсаас бүрддэг бөгөөд нэг мужийн хууль тогтоох хурлаас 2 төлөөлөгч сонгогддог тул Сенатын танхимын гишүүдийн тоо 100 байдаг. Өдгөө энэ хэлбэр холбооны байгууламжтай улсуудад нэн түгээмэл болсон ба АНУ-аас гадна ХБНГУ, ОХУ зэрэг бүх холбооны улсууд тэгш хэмт хоёр танхимт парламентын энэ хэлбэрийг сонгон авч тэр нь засаглалын легитим шинж болтлоо хөгжжээ.

4. Asymmetric bicameralism: /Тэгш бус эрхтэй хоёр танхимт парламент/

Парламентын хоёр танхим хууль тогтоох процесст адилхан үндсэн хуулийн эрх мэдэлтэй оролцох боловч , дээд танхим нь янз бүрийн улс төрийн бүтцийг төлөөлсөн хандлагатай , харин доод танхим шууд ард түмнийг төлөөлсөн байдаг учир бодлогын хувьд дээд танхимаасаа давуу байдаг. Өөрөөр хэлбэл хууль тогтоох үйл явцад доод танхим давуу эрхтэй оролцоно.

Японд хуулийн төслийг парламентын 2 танхимаар дамжуулан хэлэлцэж батлах ба доод буюу нийтийн танхимаас баталсан хуулийн төслийг дээд буюу зөвлөхүүдийн танхим нь батлахаас татгалзвал нийтийн танхим хоёр дахь удаагаа авч хэлэлцээд дахин баталсан тохиолдолд уг хуулийн төсөл батлагдсанд тооцогддог. Мөн Францад парламентын 2 танхим хоёулаа хуулийн төслийг дэмжсэн тохиолдолд хууль батлагдсан гэж үзнэ⁸³.

Хоёр танхим хоорондоо маргалдаж, нэгдсэн тохиролцоонд хүрээгүй тохиолдолд Үндэсний хурал эцсийн шийдвэрийг гаргаж, эцэст нь ерөнхийлөгч хуулийг батламжилна.

Нидерланд улсад хуулийн төслийг эхлээд доод буюу Төлөөлөгчдийн танхим хэлэлцээд олонхийн саналаар дэмжвэл дээд танхим болох Сенатад шилжүүлдэг. Сенат нь хуулийн төслийн талаар зөвшөөрсөн, эсвэл татгалзсан санал гаргах эрхтэй боловч түүнд нэмэлт өөрчлөлт оруулах, мөн хууль санаачлах эрхгүй. Хуулийн төслийг парламентын хоёр танхим хоёулаа зөвшөөрсний үндсэн дээр батална. Төлөөлөгчдийн танхим хуулийн төсөлд нэмэлт өөрчлөлт оруулж болно. Харин сенатад тийм эрх байхгүй. Сенат зөвхөн Төлөөлөгчдийн танхимаас баталсан хуулийг хэлэлцдэг бөгөөд хэрэв санал зөрөлдвөл Төлөөлөгчдийн танхимын саналаар шийдвэрлэнэ. Тэгш бус эрхтэй парламентын хоёр танхимын тогтолцоонд ард түмний төлөөлөгчдийн танхим буюу парламентын доод танхим нь нийт ард түмний эрхийг төлөөлсөн бага ард түмэн хэмээн тооцогддог.

Дэлхийн улсуудад төрийн байгууламж нь нэгдмэл болон холбооны гэдгээсээ үл хамааран ард түмний төлөөлөгчдийн буюу парламентын доод танхим нь бүх нийтийн шууд сонгуулиар сонгогддог бол дээд танхим болох хууль тогтоох танхимын гишүүд хэрвээ холбооны улс бол холбооны улсуудаас сонгосон төлөөлөгчдөөс, /Америк, Герман/ нэгдмэл улс бол ихэвчэн засаг захиргааны нутаг дэвсгэрийн нэгжийн төлөөлөгчдөөс бүрдэхээс гадна үе залгамжлал юмуу томилгоогоор томилогддог байна. /Англи, Канад/

⁸³Ц.Ганболд, Д.Бадамдаш, Ц.Мөнхцэцэг, Ж.Төртогтох “Европынхолбооныулсуудынпарламент” УБ 1998

Хоёр танхимт парламентыг ангилсан дээрх 4 үндсэн хэв маягийг илүү тодруулах үүднээс хууль тогтоох үйл явцад парламентын хоёр танхимын аль нь давуутай оролцох вэ, тухайн улсын төрийн байгууламж, болоод засаглалын хэлбэртэй хэрхэн уялдаж болох вэ? гэдгийг дараах хүснэгтээр харуулав.

Хоёр танхимт парламентын хэв маягууд	Улс орнууд	Төрийн байгууламж	Засаглалын хэлбэр	Хууль тогтоох үйл явцад аль танхим давуутай оролцох вэ?
<i>1. Язгууртны уламжлалыг хадгалсан сонгодог хоёр танхим</i>	Англи, Канад, Энэтхэг	Ихэвчлэн нэгдмэл төрийн байгууламжтай улсуудад	Бүгд найрамдах болон хаант засгийн аль алинд нь хэрэглэгдэнэ	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгогддог ардын танхим хууль тогтоох үйл явцад давуу эрхтэй оролцож эцсийн шийдвэрийг гаргана. Язгууртны танхимын хувьд түүхий цоорхой, луйврын, захиалгын хуулиудыг таслан сэргийлэх, удаашруулах зорилгоор ажиллана.
<i>2. Хоёр танхим ижил төстэй улс төрийн найрлагатай байдаг буюу хоорондоо уялдсан</i>	Итали	Энэ хэв маяг олон улсын практикт ховор тохиолддог	Бүгд найрамдах болон хаант засаглалын аль алинд нь тохирч болно.	Ижил төстэй сонгуулийн системээр сонгогддог учир хуулийн төслийг танхимууд аль алин нь хүлээн зөвшөөрснөөр хүчин төгөлдөр болно. Хууль батлагдахгүй удаж “парламентын түгжээ” ⁸⁴ үүсэх аюултай
<i>3. Тэгш хэмтэй хоёр танхим</i>	АНУ, Авсрал и, Герман, Швейцар ОХУ	Ихэвчлэн холбооны төрийн байгууламжтай улсуудад хэрэглэгддэг загвар	Ихэвчлэн Ерөнхийлөгчийн засаглалтай улсуудад тохирсон загвар	Парламентын хоёр танхимын үндсэн хуулийн эрх мэдэл ойролцоо учир хууль тогтоох порцесст адил тэнцүү эрх хэмжээтэй оролцдог. Парламентын түгжээ үүсэх нөхцөл байдал үүсвэл доод

⁸⁴Тэнцүү эрх хэмжээтэй хоёр танхимт парламентаас хууль батлагдан гарахгүй удахыг “парламентын түгжээ” үүсэх хэмээн нэрлэдэг.

				танхим эцсийн шийдвэрийг гаргадаг
4.Тэгш бус хоёр танхим	Япон, Франц, Испани, Нидерланд	Нэгдмэл болон холбооны алинд нь ч хэрэглэгддэг	Хаант болон Бүгд найрамдах засгийн аль ч хэлбэрт тохирно.	Бүх нийтийн сонгуулиар сонгогддог доод танхим хууль тогтоох үйл явцад давуу эрхтэй оролцож эцсийн шийдвэрийг гаргана.Дээд танхимын хувьд түүхий цоорхой, луйврын, захиалгын хуулиудыг таслан сэргийлэх, удаашруулах зорилгоор ажиллана.

Хоёр танхимтай парламентын загварууд

Хоёр танхимтай парламентын дээрх хэв маягуудаас гадна орчин үед дэлхийн улс орнууд өөрсдийн засаглалын хэлбэр, төрийн байгууламж, сонгуулийн систем, төрт ёсны уламжлал, хууль тогтоох үйл явцад аль танхим давуу эрхтэй оролцох вэ? зэргээсээ шалтгаалж харилцан адилгүй хоёр танхимт парламентын загваруудыг бий болгосон хэмээн судлаачийн хувьд үзэж байна.

Тухайлбал хоёр танхимтай парламентын тогтолцоо нь дэлхийн улсуудад дараах гурван үндсэн загвараар хэрэгжсэн байх үндэслэлтэй юм.

Үүнд:

- 1.Язгууртны уламжлалыг хадгалсан загвар
- 2.Холбооны загвар
- 3.Хэлэлцүүлгийн загвар

Хоёр танхимтай парламент Англид анх үүсэхдээ ангийн сонирхлын зөрчлөөс шалтгаалж, Язгууртны уламжлалыг хадгалсан загварын хэлбэрээр үүссэн бол парламентад ёсны хөгжлийн явцад Холбооны болон Хэлэлцүүлгийн загварын хэлбэрээр дэлхийн улсуудад хэлбэршин тогтжээ.

Хоёр танхимтай парламентын загваруудыг харьцуулсан харьцуулалт

1.Язгууртны уламжлалыг хадгалсан загвар	2.Холбооны загвар	3.Хэлэлцүүлгийн загвар
<p>Орчин үед улс төрийн хувьд консерватив шинжээ хадгалсан буюу дээд танхимаа шинжлэх ухаан, академи, их сургууль зэргээс төлөөлөгч томилон бүрдүүлдэг улсууд цөөн боловч байсаар байгаа агаад дээд танхимыг үе залгамжлал юмуу томилолтоор бүрдүүдэг улсуудын сонгодог жишээ нь Англи, болон Канад, Энэтхэг зэрэг улсууд юм.</p>	<p>Төрийн байгууламжийн холбооны хэлбэрт нэг танхим холбооны муж улсын, нөгөө танхим хүн амын төлөөллийг илэрхийлэх зорилгоор зохион байгуулагдсан байдаг. Ингэснээр нэг талаас холбооны байгууламжийг бэхжүүлж, нөгөө талаас төрийн тогтолцоонд дарах парламентын жин нөлөөг хязгаарлаж байгаа хэрэг юм. Энэхүү загвар нь өдгөө АНУ, Герман, Орос зэрэг бүхий л холбооны улсуудын загвар болжээ.</p>	<p>"Хэлэлцүүлгийн" загвар нь Япон, Франц, Итали, Испани, Нидерланд зэрэг уламжлалт язгууртнуудгүй, эсвэл холбооны төрийн байгууламжгүй боловч зарим улс оронд дээд танхим байгааг зөвтгөхөд ашиглаж байна. Яагаад ийм улсуудад дээд танхим хэрэгтэй вэ? Учир нь улс төрийн зөвшилцөл, хэлэлцүүлэг байж болох юм.</p>

Олон түмний төлөөлөл болох доод танхимаас гаргасан шийдвэрийг илүү язгууртанлаг, боловсролтой, хашир туршлагатай, дээрээс нь угсаа залгамжилдаг элит хэсгийнхэн хянадаг энэ загварыг “Язгууртны уламжлалыг хадгалсан загвар” гэж нэрлэх нь тодорхой.

Харин холбооны төрийн байгууламжтай улсуудын нэг танхим холбооны муж улсын, нөгөө танхим хүн амын төлөөллийг илэрхийлэх зорилгоор зохион байгуулагдсан байдаг агаад хоёр танхимтай парламентын энэхүү загвар бол “Холбооны загвар” юм.

Тэгвэл нэгдмэл төрийн байгууламжтай улсуудад хэлбэржин тогтсон хоёр танхимтай парламентын онцлог нь доод танхимаас баталсан хуулийн төслийг дээд танхим хянан хэлэлцэх, шалгах, алдаатай хуулийн төсөл бол хориг тавих, удаашруулах зорилготой байдгаар тодорхойлогдож байна. Иймээс энэхүү загварыг хоёр танхимтай парламентын “Хэлэлцүүлгийн загвар” хэмээн нэрлэнэ.

Abstract

Here are shown main criteria of political researchers and scientists about the classification or styles of bicameral parliamentary system; About key bicameral parliamentary models around the world, such as Aristocratic, Federal and discussion.